

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО П. 1 Ч. 2 СТ. 115 КК УКРАЇНИ

С.М. Фітьковський

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Розбудова України як правової, демократичної, соціальної держави насамперед повинна мати на меті захист людини і громадянина, забезпечення їх прав та свобод. Конституція України визначає людину та її життя найвищою соціальною цінністю в Україні. Обов'язок держави захищати життя людини визначено на законодавчому рівні, який знаходить своє відображення у встановленні державою кримінальної відповідальності за посягання на життя.

В останні роки відмічається зростання кількості умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, однією з яких є убивство двох або більше осіб, а тому проблеми особливостей суб'єкта даного злочину набувають підвищеної актуальності. Наглядним прикладом цього є трагічний випадок 26 вересня 2012 р. у м. Київ у торговому центрі «Караван», де невідомий розстріляв трьох приватних охоронців.

Актуальність даної теми обумовлена також рядом факторів: по-перше, станом злочинності в Україні, зокрема, великою кількістю нерозкритих умисних вбивств. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ тільки за дев'ять місяців 2012 р. на території України вчинено 82 умисних вбивства, 18 з яких не розкриті [12]. По-друге, неправильною кваліфікацією злочинів, пов'язаних з позбавленням людини життя, по-третє, прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, що тягне підготовку ряду законів про внесення змін до Кримінального кодексу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за умисне вбивство та особливості суб'єкта цього злочину розглядаються в працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема: А.І. Алексеєва, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.В. Владімірова, В.О. Глушкова, О.А. Голіна, О.В. Гороховської, В.К. Грищука, В.Т. Дзюби, А.П. Зелінського, М.Й. Коржанського, М.П. Короленка, О.П. Литвина, В.М. Мамчура, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, В.С. Орлова, В.Г. Павлова, М.І. Панова, О.Р. Ратінова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, С.Д. Шапченка, С.С. Яценка та ін. Проте, стан і логіка попередніх наукових досліджень, сучасна слідча практика, вимоги Конституції України та міжнародно-правових актів, положень Конвенції про захист прав людини вимагають нових підходів до суб'єкта даного злочину.

Все вищезазначене й обумовило вибір теми статті, яка є актуальною і має науково-практичне значення.

Мета статті. Розкрити особливості суб'єкта злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України.

Основні результати дослідження. Питання суб'єкта злочину є досить важливим у теорії і практиці застосування норм кримінального права, адже суб'єкт злочину є одним із обов'язкових елементів складу злочину і органічно пов'язаний з об'єктивною стороною, об'єктом та суб'єктивною стороною.

Законодавчо визначено, що суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України) [1].

Вказані характеристики особи як суб'єкта злочину в кримінальному праві визначаються як загальні чи обов'язкові. Суб'єкт злочину, якому притаманні тільки загальні (обов'язкові) ознаки, визнається загальним [2].

Досліджуючи п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, що передбачає відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб, ми робимо висновок, що цей злочин може бути вчинений тільки загальним суб'єктом. Про це свідчить те, що в диспозиції вказаної норми немає вказівки на будь-які додаткові ознаки, які характеризують суб'єкт.

Отже, це дозволяє нам стверджувати, що суб'єкт умисного вбивства двох або більше осіб характеризується трьома обов'язковими ознаками, що його характеризують. Він повинен бути:

- 1) фізичною особою;
- 2) осудним;
- 3) досягти віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Перша ознака суб'єкта злочину – фізична особа – встановлює неможливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за будь-який злочин. Тобто, визнаючи суб'єктом злочину лише фізичну особу (людину як біологічну істоту, наділену певними соціальними властивостями), очевидно, що кримінальне право розглядає злочин як соціальне явище, а тому послідовно проводить лінію, що суб'єктом злочину може бути лише особа, яка має розум і відносну свободу волі [3, с. 258].

У зв'язку з цим однією з необхідних ознак суб'єкта злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, є осудність особи, яка вчинила умисне протиправне заподіяння смерті двом або більше особам. Осудність завжди є невід'ємною частиною, особливістю особи, яка підлягає кримінальній відповідальності [4, с. 55]. У ч. 1 ст. 19 КК України вказано, що осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Повністю підтримуємо трактування цих ознак В.Я. Тацієм, який визначає, що здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільно небезпечних наслідків) і повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємозалежні і лише в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації [5, с. 131].

У цілому, зміст осудності, як юридичної підстави вини і кримінальної відповідальності, включає в себе здатність особи в момент вчинення злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння, обстановку, час і місце його вчинення, суспільно небез-

печні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, а також здатність свідомо керувати своїми діями, що виявляються у вигляді умисного вбивства двох або більше осіб.

Третьою з обов'язкових умов притягнення особи до кримінальної відповідальності за умисне вбивство двох або більше осіб є досягнення встановленого законом віку. Для детального аналізу цієї ознаки суб'єкту даного виду злочину необхідно звернутися до визначення віку. В юридичній енциклопедії визначено, що під віком необхідно розуміти період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку (хронологічний вік), а також характеристика певного періоду життя людини, що відображає анатомо-фізіологічний стан її організму (біологічний вік людини) [8, с. 471].

Вік як ознака суб'єкта злочину – його невід'ємна частина і безпосереднім чином впливає на кримінальну відповідальність осіб, які вчинили злочин. Цілком зрозуміло, що досягнення визначеного віку – одна з необхідних умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. В основі ж визначення цього віку лежить не тяжкість вчиненого, а здатність особи усвідомлювати вчинене ним як суспільно небезпечне, протиправне діяння і відповідно до цього свідомо коїти всупереч кримінально-правовим заборонам [6, с. 86].

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. У теорії кримінального права це визначається як загальний вік кримінальної відповідальності. Водночас законодавством передбачений так званий знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК особи, які вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності за ряд перелічених у ній злочинів.

З аналізу ст. 22 КК України випливає, що зменшення віку кримінальної відповідальності встановлено за тяжкі та особливо тяжкі злочини у кількості сорока семи, які відрізняються від інших ступенем суспільної небезпеки. Необхідність встановлення в законі мінімального віку кримінальної відповідальності зумовлена тим, що ця обставина пов'язана зі здатністю особи усвідомлювати характер та суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними. У зв'язку з цим є недопустимим притягнення особи до відповідальності за дії, соціальну значущість яких вона не усвідомлює.

Водночас встановлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим. При цьому враховується низка чинників:

- ступінь фізичного і психічного розвитку, соціально-психологічні особливості (інтелектуальні, вольові, емоційні) людини, рівень її соціалізації як особи, що визначають здатність суб'єкта під час вчинення діяння усвідомлювати його фактичний характер і суспільну небезпечність;
- кримінологічні показники (поширеність діянь цього виду серед осіб певного віку, їх тяжкість тощо);
- принципи кримінально-правової політики (наприклад доцільність встановлення кримінально-правової заборони) [9, с. 35].

Як відомо, кримінальна відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб настає з чотирнадцятирічного віку, що відповідає положенню ч. 2 ст. 22 КК України.

Проте, настання відповідальності неповнолітнього за вбивство двох або більше осіб можливе лише у тому разі, коли дії винного охоплювались єдиним умислом і були вчинені, як правило, в одному місці, одночасно або з невеликим проміжком у часі. При цьому мотиви вбивства двох або більше осіб можуть бути різними.

На сьогоднішній день, у науковій літературі багато вчених висловлюють думку з приводу зниження віку кримінальної відповідальності за умисне вбивство.

Так, В.Ф. Мороз пропонує підлітків у віці від 11-ти до 14-ти років притягувати до кримінальної відповідальності у випадку вчинення ними особливо тяжких агресивних злочинів (умисного вбивства, умисного тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування, умисного вчинення дій, які можуть викликати аварію поїзда) [10, с. 9]. Дещо ширший перелік таких злочинів пропонує В.М. Бурдін, який вважає, що неповнолітні віком від 11-ти до 14-ти років можуть бути притягнуті, до кримінальної відповідальності лише за умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), за відоме неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України) [11, с. 41-42].

Дана точка зору має право на існування, але ми вважаємо, що чотирнадцятирічний вік кримінальної відповідальності визначено обґрунтовано, оскільки суб'єкт у такому віці достатньо усвідомлює факт заподіяння смерті кільком особам. Так, на слушну думку О. Д. Сітковської, яка на підставі загальної оцінки досліджень віку кримінальної відповідальності психологами та юристами, дійшла висновку, що здебільшого всі автори характеризують віковий період від 14 до 15 років як період з досить швидким розвитком інтелекту і волі, а також самої особи, що дозволяють співвідносити свої мотиви із соціальними нормами поведінки [7, с. 109].

Висновки. Підсумовуючи викладене, вважаємо за можливе зробити такі висновки:

- 1) суб'єктом злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла чотирнадцятирічного віку;
- 2) зменшення віку кримінальної відповідальності обумовлено:
 - тяжкістю та ступенем суспільної небезпеки, вчиненого;
 - здатністю особи у віці 14 років усвідомлювати характер та суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними;
- 3) для суб'єкта злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, обов'язковою умовою є єдиний умисел вчинити вбивство двох або більше осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України № 3207-17 від 7 квітня 2011 р. // ВВР. – 2011. – № 41. – Ст. 414.
2. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: [лекция] / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
3. Курс уголовного права. Общая часть. - Т. 1 : Учение о преступлении / [под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой]. – М. : Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.
4. *Павлов В.Г.* Субъект преступления и уголовная ответственность / В.Г. Павлов. – СПб : Лань, Санкт-Петербургский ун-тет МВД России, 2000. – 192 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін; [за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.
6. *Сотула О.С.* Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сотула Олександр Сергійович. – Харків, 2003. – 201 с.
7. *Ситковская О.Д.* Психология уголовной ответственности / О.Д. Ситковская. – М. : НОРМА, 1998. – 285 с.
8. Юридична енциклопедія : У 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т.1: А-Г. - 672 с.
9. Нуково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Д. Шапченко та ін.]; за заг. ред. С.С. Яценка. – [4-те вид., перероб. та доп.]. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с. – (Нормативні матеріали та документи).
10. *Мороз В.Ф.* Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку: (Кримінологічні проблеми): Автореф. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Ф. Мороз. – Харків, 1999. – 19 с.
11. *Бурдін В.М.* Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Володимир Миколайович Бурдін. – Київ, 2002. – 225 с.
12. Стан та структура злочинності в Україні: Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб сайт: [Електронний ресурс] //11.12.2012. – Режим доступу. – <http://mvs.gov.ua/>. – Назва з екрану.

Фітьковський С.М. Кримінально-правовий аналіз суб'єкта злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України

У статті на основі чинного законодавства, наукових праць та досліджень про- водиться аналіз особливостей суб'єкта злочину, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, особлива увага приділяється питанню віку, як однієї з головних ознак суб'єкта даного злочину.

Ключові слова: суб'єкт, умисне вбивство, фізична особа, осудність, вік, кримінальна відповідальність.

Фитьковский С.Н. Уголовно-правовой анализ субъекта преступления, предусмотренного п. 1 ч. 2 ст. 115 УК Украины

В статье на основании действующего законодательства и научных работ про- водится исследование особенностей субъекта преступления, предусмотренного п. 1

ч. 2 ст. 115 УК України, особенное внимание уделяется вопросам возраста, как одного из главных признаков субъекта данного преступления.

Ключевые слова: субъект, умышленное убийство, физическое лицо, вменяемость, возраст, уголовная ответственность.

Fytkovskyi S.M. Criminal and legal analysis of the subject of crime under paragraph 1, part 2 of the Article 115 of the Criminal Code of Ukraine

Based on the current legislation, academic papers and the research studies, the article offers an analysis of specific features of the subject of crime under paragraph 1, part 2 of the Article 115 of the Criminal Code of Ukraine. Special emphasis is made to the issues of age, as one of the main characteristics of the subject of the above crime.

Keywords: subject, intended murder, natural person, sanity, age, criminal liability.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2012.